

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РИНКІВ У ВНУТРІШНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

TRENDS AND ISSUES OF MODERN MARKET DEVELOPMENT IN THE DOMESTIC TRADE OF UKRAINE

*Петро КУЦИК,
професор, ректор,
Львівський торговельно-
економічний університет*

*Petro KUTSYK,
Professor, Principal,
L'viv University
of Trade and Economics*

*Віктор АПОПІЙ,
доктор економічних наук,
професор, Львівський
торговельно-економічний
університет*

*Victor APOPIY,
Doctor of Economics,
Professor,
L'viv University of Trade
and Economics*

• У статті розкрито зміст і спрямованість основних тенденцій розвитку ринків у сфері роздрібної торгівлі та їх соціально-економічні наслідки. Подано динаміку розвитку ринків за 2000-2016 роки. Показано структурні зміни в товарній спеціалізації ринків. Визначено характер і зміст проблем, які назрівають, показані шляхи їх вирішення.

• *The article reveals the content and orientation of the main trends of the development of markets in the field of retail trade and their socio-economic consequences. The dynamics of market development for 2000-2016 has been presented. The structural changes in product specialization of markets have been shown. The nature and content of pressing problems and the ways of their addressing have been shown.*

Постановка проблеми. На всіх етапах розвитку економіки України ринки відігравали суттєву соціально-економічну роль. У сучасних умовах їх значення зберігається, вони стають невід'ємним атрибутом економіки і формують досить потужний сегмент внутрішньої торгівлі.

За характером своїх функцій, що передбачають забезпечення потреб населення в товарах і послугах за доступними цінами, самозайнятість, залучення в товарооборот агропродукції, формування доходів населення, вдосконалення форм підприємництва, ринки є не лише підприємницькими

структурами, а й важливим соціальним інститутом.

Проте помилковий курс на скорочення кількості ринків в останні роки, зниження інвестиційно-інноваційної активності у цьому секторі торгівлі, недооцінка їх соціально-економічної ролі з боку органів державної влади, управління, громадських інститутів, великоформатного рітейлу призводять до формування думки про вичерпаність ролі ринків і навіть поспішних і необґрунтованих рішень щодо їх ліквідації. А це неприпустимо з огляду на функції ринків і можливі загрози соціально-економічного характеру.

У такій ситуації об'єктивно виникає необхідність глибокого наукового аналізу процесів, що відбуваються в цій сфері, визначення проблем розвитку ринків та їх трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні та прикладні аспекти розвитку і функціонування ринків у системі внутрішньої торгівлі України вивчено мало [1; 2; 3], і, судячи з публікацій, у найближчій перспективі глибоких досліджень не очікується. У країнах ближнього зарубіжжя (Росія, Білорусь, Молдова, Польща, Угорщина, Чехія) ситуація аналогічна.

При цьому є багато проблем теоретико-методологічного, методичного та науково-прикладного характеру. Сама назва ринку вимагає уточнення й розмежування, оскільки самтермін у широкому сенсі як соціально-економічна категорія виражає систему відносин і сукупність форм обміну, а у

вужькому – його слід трактувати як організаційний елемент системи торгівлі та суб'єкт господарювання. Отже, ринок у нашому дослідженні кваліфікується як суб'єкт роздрібно-ї торгівлі, який забезпечує умови продавцям товарів і покупцям для організації та здійснення процесу купівлі-продажу за вільними цінами у конкурентному середовищі. Відповідно до сутності найбільш точно назву можна прийняти як роздрібний торговий ринок (далі – РТР).

Крім сутнісних аспектів недостатньо вивчено функціональну характеристику ринків, відсутні також методичні підходи щодо оцінювання їх діяльності, виявлення закономірностей і тенденцій розвитку. Тут проблема полягає в тому, що діяльність ринків системно не обліковуються органами статистики. Останні суцільні обстеження РТР здійснювались Держкомстатом України у 2005 році.

Постановка завдання. Теоретична невизначеність сутнісної характеристики РТР і методична нерозробленість функціональних аспектів актуалізують проблему наукового аналізу стану, закономірностей і тенденцій розвитку, розкриття проблем, які накопичуються з тим, щоб обґрунтувати стратегічні пріоритети їх трансформації. А це і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Розгалужена мережа РТР функціонує у всіх регіонах України. Їх загальна кількість нині сягає 2170 од. До складу ринків входять не менше 350 тис. об'єктів торгівлі, з яких 24 тис. магазинів, що дорівнює близько 65% аналогічних об'єктів, які функціонують в організованому секторі внутрішньої торгівлі. З діяльністю ринків пов'язана трудова зайнятість не менше 1,5 млн осіб. Товарооборот формальних і неформальних РТР перевищує 370 млрд грн

у рік, що становить 28-30% роздрібного товарообороту України.

Широкомасштабний розвиток і активне функціонування РТР зумовлено впливом низки чинників соціально-економічного, організаційного, інституціонального, технологічного характеру та стимулюючих умов (**табл. 1**).

Наведені в табл. 1 чинники суперечливо впливають на масштаби розвитку й ефективності функціонування РТР, що проявляється в тенденціях їх розвитку. Із широкого спектру тенденцій розвитку РТР розглянемо основні, тобто базові, які визначають вектори розвитку та структурні зміни.

Перша тенденція проявляється в скороченні кількості формальних ринків і звуженні їх параметрів. За останні п'ятнадцять років кількість ринків скоротилося на 637 од., причому ліквідація 230 ринків не пов'язана з військово-політичним чинником. Така ж тенденція характерна для площ ринків і кількості торгових місць (**табл. 2**).

Аналіз даних **табл. 2** свідчить, що після кризи 2008-2009 років почалося прискорене скорочення торговельних площ (приблизно 400 тис. м² щорічно), а також торговельних місць (понад 20 тис. торгових місць у рік).

Ствердження окремих фахівців про те, що процеси скорочення є наслідком укрупнення ринків не аргументовані, оскільки середній розмір РТР за вказаними параметрами також зменшився. Якщо у 2010 році на один ринок припадало 8 тис. м² торговельної площі і 335 торгових місць, то у 2015 відповідно – 5 тис. м² і 336 торгових місць.

Друга тенденція має структурний характер і виражається в універсальності ринків. Йдеться про перепрофілізацію спеціалізованих ринків, тобто перетворення їх у РТР універсального типу.

Таблиця 1.

Умови і чинники розвитку роздрібних торгових ринків в Україні

Основні умови	Чинник впливу на розвиток ринків	
	стимулюючі	стримуючі
1. Домінуючий стан товарно-грошових відносин	<ul style="list-style-type: none"> • підприємницька активність • товарна пропозиція • доступність для бізнесу і покупців 	<ul style="list-style-type: none"> • незначні масштаби вітчизняного товарного виробництва • відсутність державної торговельної політики і недооцінка ролі ринків
2. Лібералізація торгівлі	<ul style="list-style-type: none"> • безробіття • бідність 	<ul style="list-style-type: none"> • недосконалість орендних відносин
3. Інтенсивне конкурентне середовище	<ul style="list-style-type: none"> • спрощений режим оподаткування та звітності 	<ul style="list-style-type: none"> • низька інвестиційно-інноваційна активність

Складено авторами.

Таблиця 2.

Динаміка розвитку роздрібних торгових ринків в Україні за 2000-2016 роки

Роки	Кількість ринків, од.	Площа ринків		Кількість торгових місць, тис. місць	Індекс змін 2000р.=100%	
		Загальна, тис. м ²	Торгова, тис. м ²		кількість ринків	торгові місця
2000	2514	17679	13354	664	-	-
2001	2715	18862	13392	831	108,6	124,7
2002	2813	19816	14126	900	112,5	135,1
2003	2891	20326	14405	925	115,6	138,8
2004	2864	20378	14333	921	114,7	138,2
2005	2886	21058	14533	931	115,4	139,7
2006	2890	21190	14689	327	115,6	136,4
2007	2834	21204	14757	989	113,4	135,8
2008	2785	21164	14558	905	111,4	134,0
2009	2761	21674	14262	893	110,4	
2010	2660	21769	14250	887	106,4	133,5
2011	2758	21471	13764	886	109,7	133,4
2012	2698	21318	13546	878	107,3	132,2
2013	2647	21251	13146	867	105,2	130,5
2014	2609	21100	13036	849	103,7	128,8
2015	2177	18531	11368	732	86,5	110,2
2016	2134	18330	11356	716	98,0	97,8

Складено та розраховано авторами за даними [7].

За 2005-2015 роки кількість універсальних ринків збільшилася з 57,6% до 63,2% виключно за рахунок скорочення ринків продоварів (рис. 1).

Більш глибокий аналіз показує, що скорочення кількості продовольчих ринків відбувається за рахунок прискореної ліквідації ринків з продажу сільгосппродукції. А це не-

припустимо. Дані офіційної статистики свідчать, що у 2005 році функціонувало понад 240 ринків сільгосппродукції, а у 2010 їх кількість зменшилася до 168, тобто скорочення становило 30%.

Такі зміни зумовлені нестабільністю економіки та прагненням бізнесу до уникнення ризиків і загроз з огляду на універсалізацію, а також

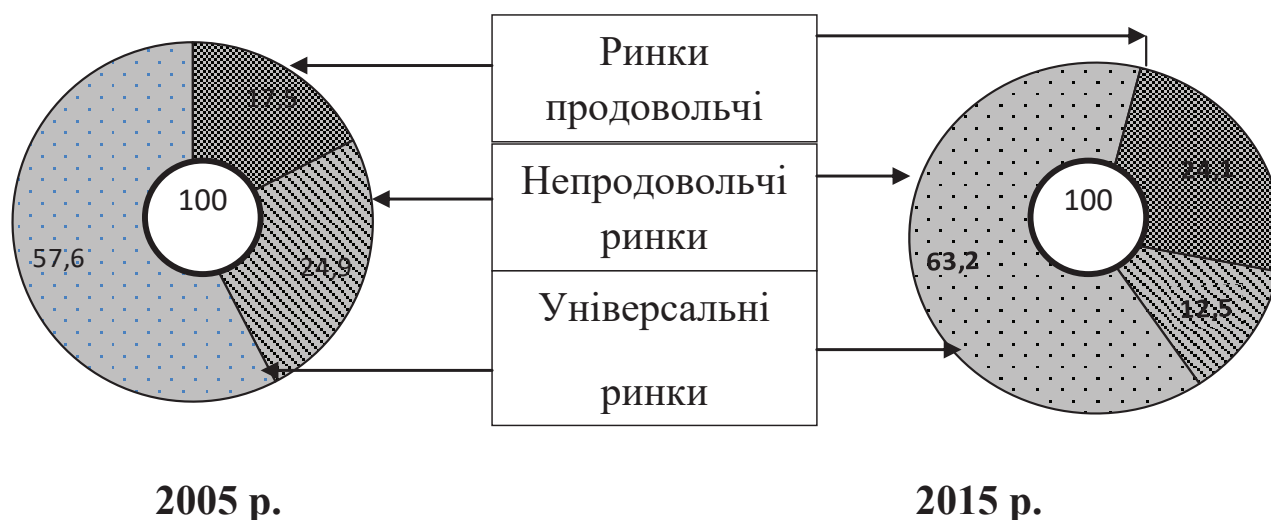

Рис. 1. Структурні зміни в товарній спеціалізації ринків

Складено за даними [6].

Таблиця 3.
Частка товарообороту ринків у товарообороті роздрібної торгівлі України в 2000-2015 роках

Роки	Товарооборот роздрібної торгівлі України, млрд грн	у тому числі		Частка товарообороту ринків в загальному обсязі товарообороту, %	Довідково: частка товарообороту ринків і фізичних осіб підприємців у загальнонаціональному товарообороті, %
		формальних ринків	неформальних ринків		
2000	49,6	14,9	3,1	37,0	46,2
2005	174,4	45,3	10,8	32,1	50,5
2010	541,5	141,4	15,6	28,9	51,5
2015	1031,7	283,7	81,8	30,6	52,7

Складено та розраховано авторами за даними [7; 8].

створення мережі оптових аграрних ринків. Окрім цього, скорочення кількості ринків сільгосппродукції ускладнює доступ аграрного товаровиробника до реалізації продукції, насамперед особистих підсобних господарств.

Третя тенденція – прискорене зростання обсягів продажу товарів на ринках. За 2000-2015 роки товарооборот ринків зріс майже у 20 разів і нині становить 360-370 млрд грн у рік (**табл. 3**).

Частка товарообороту ринків у товарообороті роздрібної торгівлі України перевищує 30%, а разом з обсягами реалізації ФОП сягає 52,7%. Переважаючі масштаби й темпи зростання неорганізованого сектору торгівлі у порівнянні з торговельними підприємствами юридичних осіб вказують на необхідність спрямування діяльності ринків і ФОП у кероване русло. Особливо це стосується неформальних ринків. Як видно з табл. 3, їх частка в обороті ринків зросла з 16,6% у 2000 році до 22,3% у 2015.

Четверта тенденція характеризує трудовий потенціал ринків і виражається у скороченні кількості зайнятих на ринках. За нашими розрахунками, з РТР та їх інфраструктурним забезпеченням пов'язано зайнятість близько 1,5 млн осіб, причому переважає самозайнятість.

Доступність зайнятості на ринках залучило в цю сферу значну кількість людей (безробітних) із промисловості, аграрного сектору, державного управління, освіти і навіть науки. Для багатьох ринки стали єдиним джерелом доходів.

В останні роки спостерігається чітка тенденція зменшення чисельності зайнятих на ринках осіб, про що свідчать скорочення торгових місць (**рис. 2**).

Аналіз показує, що до військових подій (з 2000-2014 років) кількість торгових місць скоротилася приблизно на 100 тис. місць. Ще стільки місць скорочено у 2014-2016

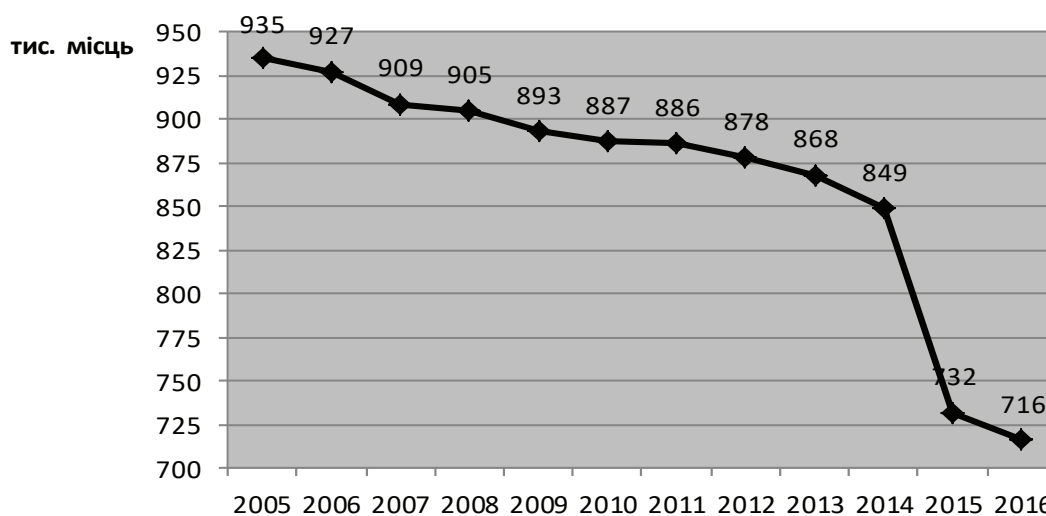

Рис. 2. Скорочення торгових місць на роздрібних торгових ринках України у 2005-2016 роках (розраховано за даними [7])

роках. У цілому за десять років скорочення (без урахування окупованих територій) становить більше 200 тис. місць. Слід зауважити, що фактично скорочення є більш масштабним, оскільки торгове місце і робоче місце не тотожні в контексті діяльності РТР.

Зазначені вище тенденції розвитку й функціонування РТР дозволяють визначити ряд нагальних проблем у цій сфері.

Характеру **особливої проблеми** набув процес скорочення кількості ринків, тобто їх ліквідація, під впливом переважно суб'єктивного фактору. Так, низька платоспроможність населення, зростання потреб у товарах повсякденного попиту, необхідність подолання безробіття й розширення самозайнятості, активізація малого підприємництва, залучення в товарооборот продукції вітчизняних виробників, насамперед аграрного сектору, зумовлюють об'єктивну необхідність розширення мережі ринків.

У протилежному напрямі діють суб'єктивні чинники й так звані приховані пружини. По-перше, в останні роки суттєво зміцнів конкурентний потенціал ринків. У конкурентній боротьбі вони не поступаються великоформатним торговельним підприємствам. З 2010 року товарооборот ринків випереджає за темпами обсяги продажу товарів у секторі торговельних підприємств. Якщо у 2010 році частка останніх становила 51,7% у загальному роздрібному товарообороті, то нині вона знизилася до 47,3%, причому ця загрозлива для ритейлу тенденція зберігається. Нині великий торговельний капітал, маючи політичні, адміністративні й фінансові важелі впливу, поступово нарощує тиск на ринки через інституціональні формальні інститути. Під виглядом переведення торгівлі в цивілізоване європейське русло відбувається дискредитація ринків в інформаційному просторі, ініціюються «невід'ємні» в принципі для ринків електронні й касові розрахунки, стандарти технічного оснащення, скасування спрощених режимів оподаткування та звітності.

По-друге, ринки опинилися в центрі боротьби за земельні ділянки під гіпермаркети, житлові будинки, розважальні комплекси. І тут особливу зацікавленість проявляють як олігархічний капітал, так і державно-комуніальні органи влади. Справа не тільки в тому, що ринки займають значні площі (в середньому на один ринок припадає 7,5-8,0 тис. м²), а ще й у тому, що ці площі знаходяться, як правило, в центрі міста, мікрорайону, тобто вигідно розташовані. Крім того, за багато років функціонування ринків створено відповідну транспортну й комунальну інфраструктуру, що вкрай важливо для бізнесу.

Все це активізує спільні зусилля великого бізнесу й місцевих органів влади на «реорганізацію», «трансформацію», «передислокацію» ринків, тобто актуалізує проблему ліквідації ринків, насамперед у великих міських центрах. Такий сценарій надзвичайно небезпечний в умовах сучасної соціальної напруги, високої концентрації підприємництва і самозайнятості на ринках.

Наступна проблема має переважно інституціональний характер. Її суть полягає в тому, що в умовах відсутності торговельної політики, застарілої нормативно-правової бази ринки розвиваються безсистемно, без належної координації, а також деформовано в сенсі дислокації, концентрації та спеціалізації. Основними документами, які регулюють розвиток і діяльність ринків в Україні, є зазначений вище Указ Президента України [5] і Концепція вдосконалення функціонування ринків [6]. Однак ці нормативно-правові акти, прийняті у 2001 році, значною мірою застаріли.

Потрібні сучасні законодавчо нормативні документи як основи державної політики у сфері розвитку ринків як господарських суб'єктів і соціальних інститутів. Назріла необхідність прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про засади розвитку і функціонування ринків» з тим, щоб визначити: функції, структуру, принципи організації роздрібних і локальних оптових ринків, у тому числі ринків аграрної продукції, їх оптимальні розміри і кількість на 10 тис. населення, місце в малому й середньому підприємстві, раціональну товарно-ресурсну структуру і спеціалізацію, фінансово-економічні відносини учасників торгівлі на ринках.

Важливо також переглянути Правила роботи ринків з тим, щоб встановити сучасні стандарти обслуговування, організації ефективної діяльності ринків. Практика передачі цих функцій на місцях призводить до зниження рівня технологічних процесів, а також відповідальності власників ринків за якість обслуговування й безпечності продукції, при неконтрольованому підвищенні тарифів і платежів за послуги з їх боку.

У межах зазначеної проблеми слід особливо наголосити на підвищенні активності й ролі асоціацій ринків, активізації їх дій, спрямованих на соціальний захист торговельного бізнесу.

Гострою залишається проблема перетворення ринків у потужні товаропровідні канали насамперед вітчизняної продукції. Товари вітчизняного виробництва становлять не більше 55% в товарообороті, при цьому частка імпорту непродтоварів досягла

критичного рівня – 65,6%. Особливо тривожить проблема реалізації сільгосппродукції вітчизняних товаровиробників. Незважаючи на зростаючі обсяги товарної продукції підсобних господарств населення і фермерів, кількість ринків сільгосппродукції, як зазначено вище, зменшується. Проте, статистика стверджує, що сільгосппродукція реалізується на 1,9 тис. ринках різної спеціалізації, де обладнано 155 тис. робочих місць під таку продукцію. Практика показує, що навіть на ринках продовольчої спеціалізації вітчизняні товаровиробники аграрного сектору значною мірою реалізують свою продукцію за межами територій ринків.

У цілому при обсягах товарної продукції підсобних господарств населення в 20-22 млрд грн у рік обсяги продаж агропродукції на формальних і неформальних ринках (за даними статистики) не перевищують 6-7 млрд грн у рік.

Протягом багатьох років ускладнюється й загострюється **проблема регулювання оренди і відносин власності на торгові об'єкти ринків**. Суть проблеми полягає у невизначеності та заплутаності механізмів, принципів оренди, розрахунків орендної плати, цін і тарифів на послуги ринків для підприємців, продавців, посередників. Підприємець зазвичай орендує торговельне місце, що трактується досить завуальовано як «...торговельна площа, встановлених розмірів для здійснення продажу товарів (надання послуг) згідно з планом території ринку окремим суб'єктом господарювання чи фізичною особою»¹. Насправді «торговельна площа» є органічною складовою не території, а торговельного об'єкта (тобто кіоску, павільйону тощо), який призначений «...для організації роздрібного продажу товарів, має постійне просторове місце, займає окрему закриту споруду некапітального типу...»².

Парадокс оренди на ринку криється в тому, що підприємець викупляє у власника споруду, тобто торговий об'єкт, причому досить дорого (від 10 тис. доларів США), і водночас він орендує строково торговельну площу цього ж об'єкта. Уречевленою частиною об'єкта підприємець може розпоряджатися, а торговельною площею – тільки користуватися за призначенням, що нелогічно й незаконно, оскільки така площа є невід'ємною частиною об'єкта торгівлі, власником якого є підприємець. Як бачимо, тут відносини власності досить умовно трактуються й реалізуються проблематично, оскільки власник

ринку або адміністрація суттєво обмежує права власника об'єкта торгівлі щодо його відчуження у будь-якій формі, реконструкції та навіть використання рекламних засобів. Важливо підкреслити, що не тільки права розпорядження, а й користування також реалізується із суттєвими обмеженнями й деформаціями. Орендна плата нестабільна, механізми розрахунку її величини непрозорі, суборенда, як правило, вимагає дозволу й узгодження з тією ж адміністрацією.

У цілому відносини власності деформовані, а орендні механізми невдосконалені, що призводить до обмеження прав і утиску інтересів підприємців на ринках. Отже, виникає необхідність врегулювання цієї складної проблеми в законодавчому порядку, розробки відповідних нормативних актів державними та місцевими органами влади.

Невдосконалість системи регулювання діяльності ринків проявляється досить виражено також і в організації та технології торговельних процесів. Передання прав на місцях визначити порядок організації торгівлі на ринках фактично перетворило функції адміністрації в пасивного наглядача щодо правил торгівлі, якості й безпечності товарів. Всю відповідальність за ці питання покладено на продавців, професійна кваліфікація яких надзвичайно низька. Правила роботи ринків спрощені й адаптовані не під вимоги якості обслуговування, а під організаційно-економічні й технічні можливості ринків.

У цілому у сфері розвитку й функціонування РТР продовжується накопичення негативних тенденцій та формується комплекс складних проблем організаційно-економічного, інституціонального, техніко-технологічного характеру, вирішення яких вимагає спільних зусиль науки, практики та органів державної влади.

Висновки. На сучасному етапі розвитку національної економіки ринки посідають особливе місце в системі внутрішньої торгівлі. Вони забезпечують близько третини роздрібного товарообороту, а їх соціально-економічна роль зростає. Ринки є не лише господарюючими суб'єктами, а й важливим соціальним інститутом.

Тенденції розвитку й функціонування РТР мають суперечливий характер. Незважаючи на наявність необхідних умов і стимулюючих чинників для їх поступального розвитку, в цій сфері спостерігаються негативні тенденції та явища, які загрожують суттєвими соціаль-

¹ Порядок розрахунку цін на послуги та оренду торгових приміщень (площ) та їх обслуговування на ринках : наказ Мінекономіки та Держкомпідприємництва України.

² Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля» (Терміни та визначення понять ДСТУ 4303:2004).

но-економічними наслідками. Складні проблеми розвитку та діяльності РТР вимагають системного підходу, наукових обґрунтувань їх структурних змін, диверсифікації функцій та надійних прогнозних оцінок перспективного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апопій В. В., Міщук І. П., Рудницький С. І. Ринки в системі внутрішньої торгівлі України : монографія / за ред. В. В. Апопія. Львів : Вид-во ЛКА, 2012. 416 с.

2. Курлейко Б. А. Ринки в системі споживчої кооперації організаційно-економічні аспекти розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Полтава : ПУЕТ, 2013. 18 с.

3. Куцик П. О., Кузьменков О. О. Моделі створення та діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Вісник Львівської комерційної академії. Сер. Економічна*. Львів, 2013. Вип. 43. С. 132-138.

4. Про затвердження правил торгівлі на ринках : наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 26.02.2002 р. № 57 /188/84/105. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0288-02>.

5. Про заходи щодо вдосконалення функціонування ринків з продажу продовольчих і непродовольчих товарів : Указ Президента України від 23.05.2001 р. № 334/2001. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/334/2001>.

6. Концепція вдосконалення функціонування ринків з продажу продовольчих та непродовольчих товарів : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1662 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1662-2001-%D0%BF>.

7. Наявність і використання торгової мережі на ринках : Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2016/1-2_03_03_04_2016.htm.

8. Роздрібна торгівля України : Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

1. Apoyiy V.V., Mishchuk I.P., Rudnyts'kyu S.I. *Rynky v systemi vnutrishn'oyi torhivli Ukrayiny* [Markets in the system of domestic trade of Ukraine]. L'viv, Vyd-vo LKA, 2012, 416 . [in Ukrainian].

2. Kurleyko B.A. *Rynky v systemi spozhyvchoyi kooperatsiyi: orhanizatsiyno-*

ekonomichni aspekty rozvytku [Markets in the system of consumer co-operation: organizational and economic aspects of development]. Poltava, PUET, 2013, 18 p. [in Ukrainian].

3. Kutsyk P.O., Kuz'menkov O.O. *Modeli stvorennya ta diyal'nosti optovoykh rynkiv sil's'kohospodars'koyi produktsiyi* [Models of creation and operation of wholesale markets of agricultural products]. Visnyk L'vivs'koyi komertsyynoyi akademiyi, Ser. Ekonomichna, L'viv, 2013, iss. 43, pp. 132-138 [in Ukrainian].

4. *Pro zatverdzhennya pravyl torhivli na rynkakh : nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan' yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny, Derzhavnoyi podatkovoyi administratsiyi Ukrayiny, Derzhavnoho komitetu standartyzatsiyi, metrolohiyi ta sertyfikatsiyi Ukrayiny vid 26.02.2002 r. no. 57/188/84/105* [On approval of trade rules in the markets: the Order of the Ministry for Economics and European Integration, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the State Tax Administration of Ukraine, the State Committee for Standardization, Metrology and Certification of Ukraine of February 26, 2002 no. 57/188/84/105]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0288-02> [in Ukrainian].

5. *Pro zakhody shchodo vdoskonalennya funktsionuvannya rynkiv z prodazhu prodovol'chych i neprodovol'chych tovariv: Ukaz Prezidenta Ukrayiny vid 23.05.2001 r. no. 334/2001* (On the measures to improve the functioning of markets for the sale of food and non-food products: the Decree of the President of Ukraine of May 23, 2001 no. 334/2001). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/334/2001> [in Ukrainian].

6. *Kontseptsiya vdoskonalennya funktsionuvannya rynkiv z prodazhu prodovol'chych ta neprodovol'chych tovariv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 13 hrudnya 2001 r. no 1662* [The concept of improving the functioning of markets for the sale of food and non-food products: The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 13, 2001 no. 1662]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1662-2001-%D0%BF> [in Ukrainian].

7. *Nayavnist' i vykorystannya torhovoyi mer-ezhi na rynkakh: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny* [Availability and use of a trade network in the markets: the State Statistics Service of Ukraine]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2016/1-2_03_03_04_2016.htm [in Ukrainian].

8. *Rozdribna torhivlya Ukrayiny: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny* [Retail business of Ukraine: The State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].